UN POND DE CYZIC ÎN COLECŢIILE MUZEULUI DE ISTORIE A MOLDOVEI DIN IAŞI

C. ICONOMU ŞI R. OCHEŞEANU

Muzeul de istorie a Moldovei din Iaşi a achiziţionat în anul 1971 un pond de plumb [1] care, prin caracteristicile sale, poate fi considerat ca deosebit de interesant pentru complexa problematică a studiilor de metrologie greacă. Ca atare, am crezut că nu este de prisos să zăbovim mai mult asupra acestei piese antice.

Ultimul posesor ne-a încredinţat că pondul ce ne preocupă aici a aparţinut colecţiei cunoscutului om de cultură ieşean T. T. Burada. Din acelaşi izvor păstrăm de asemenea ştirea că exemplarul nostru va fi fost găsit în Dobrogea. Fără a încerca acum să căutăm argumente pentru a pune la îndoială informaţiile asupra fixării ca loc de descoperire a pondului ţinutul dintre Dunăre şi Mare, trebuie să amintim aici că nu putem exclude totuşi şi posibilitatea ca pondul să fi ajuns la Iaşi adus ca amintire dintr-una din nenumăratele călătorii prin Orient a neobositului etnograf şi colecţionar care a fost T. T. Burada.

Cum am arătat, greutatea achiziţionată de Muzeul de istorie a Moldovei este turnată din plumb ; are o formă aproape pătrată, cu laturile orizontale de 5,70 cm şi 5,50 cm şi cele verticale de 5,60 cm. şi 5,50 cm Grosimea piesei este între 5 mm. şi 6 mm, iar greutatea actuală de 232,15 g. Piesa, acoperită cu un strat subţire de oxid de plumb alb, în parte şters, prezintă teşituri la colţuri şi zgîrieturi, precum şi unele mici porţiuni cu o corodare mai accentuată, care însă nu au determinat diminuări substanţiale ale greutăţii acesteia. Starea de conservare mulţumitoare a greutăţii permite o clară lectură a legendelor, precum şi o bună precizare a imaginilor ce se găsesc în cîmpul pondului.

Pe avers, în partea superioară cu litere bine reliefate se păstrează inscripţia κυζικ în care ζ apare ca un H culcat. În centrul cîmpului se găseşte parasema cetăţii cyzicienilor — tonul [2], iar sub acesta un trident îndreptat spre stînga. Cea de a doua imagine aflată în cîmp poate fi interpretată, fără a putea preciza, dat fiind stadiul cercetărilor de metrologie cyziciană, ca simbolul ales de magistratul însărcinat cu emiterea pon-

---

[1] Pondul este înregistrat în inventarele Muzeului de istorie a Moldovei cu nr. inv 4061.

[2] Pentru parasema cetăţii Cyzic, tonul, II πηλαμύς vezi B. V. Head, *Historia Numorum*, ed. II, Oxford, 1911, p. 523.

durilor cetăţii, sau poate ca simbol al valorii ponderale [3]. Mai jos se citeşte μνᾶ, în care ν este inversat (fig. 1, 2).

Cea de a doua faţă a pondului este netedă, pe revers nefiind imprimat ceva.

Atît legenda κυζικ(ηνὰ) μνᾶ cît şi tonul, parasema cetăţii din Propontis, asigură atribuirea acestui pond Cyzicului.

Fig. 1.

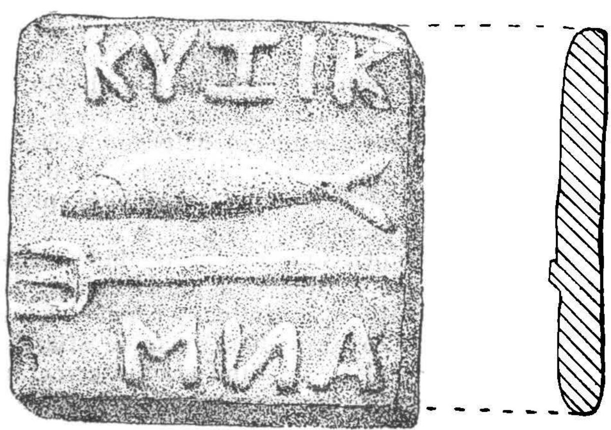

Fig. 2.

[3] La Atena, pe greutăţile cetăţii valoarea ponderală era consemnată şi prin reprezentări figurate ; pentru lămurirea semnificaţiei şi inserării ponderale şi metrologice a acestor simboluri vezi M. Lang, *Weights and Measures, The Athenian Agora*, X, Princeton, 1964, p. 6 şi urm.

Dacă avem în vedere starea de conservare deosebit de bună a piesei, partea de plumb care lipseşte nu poate fi mai mare de 10 gr. Deci în starea sa iniţială greutatea avea 232,15 gr. plus cca. 10 gr., piesa deosebindu-se prin aceasta de pondurile cu valoare de o mină ce aparţin sistemelor metrologice cunoscute în antichitatea greacă [4].

Pondul nostru, care, aşa cum ne arată inscripţia, are valoarea de o mină, şi, dat fiind greutatea sa redusă, ar putea fi atribuit sistemului ponderal cilician a cărui mină are greutatea de 218 gr. [5]. La greutatea sa iniţială diferenţa în plus pentru un pond de etalon cilician este de peste 10%. Deşi apreciabilă, diferenţa de greutate nu ar depăşi limitele cunoscute la pondurile de plumb. Dar sistemul ponderal cilician a fost prea puţin folosit în afara coastelor Ciliciei şi ale Siriei iar pînă astăzi nu cunoaştem alte mine comerciale care să aparţină acestui etalon [6].

S-ar putea însă mai degrabă ca această mină comercială a cetăţii cyzicienilor să-şi afle originile în mina atică de 112 drahme monetare [7] (488,32 gr.), care, în anumite condiţii istorice, ar fi putut fi adoptată de Cyzic ca unitate ponderală, ca stater [8].

Pornind de la această ipoteză am putea îndrăzni să încercăm, cu mai mulţi sorţi de izbîndă, să căutăm epoca la care acest etalon ponderal atît de uşor şi încă necunoscut pentru lumea greacă [9] va fi fost folosit de Cyzic.

Studiile de metrologie au reuşit să precizeze că mina atică de 112 drahme monetare a constituit sistemul ponderal legal la Atena mai întîi în ultima parte a războiului peloponeziac, cînd greutatea minei comerciale creşte treptat de la 105 drahme monetare la 150 drahme monetare [10], iar mai apoi în epoca elenistică, oricum înainte de sfîrşitul secolului II î. e. n., cînd un decret atenian legiferează înlocuirea minei de 138 drahme cu mina de 150 drahme monetare [11].

Cea dintîi folosire a minei de 112 drahme monetare la Atena corespunde pe plan politic Ligii de la Delos, cînd şi Cyzic, membru al primei ligi maritime este obligat şi în ceea ce priveşte fixarea etalonului ponderal

---

[4] Pentru sistemele ponderale din lumea greacă vezi Fr. Hultsch, *Griechische und Römische Metrologie*, Berlin, 1882; M. Soutzo, *Nuvelles recherches sur les origines et les rapports de quelques poids antiques, Revue Numismatique*, 1895, p. 512—556; B.V. Head, *op. cit.*, p. XXXIV şi urm.

[5] Problematica sistemului ponderal cilician la Fr. Hultsch, *op. cit.*, p. 548 şi urm.; sistemul cilician este amintit şi de lexicograful Polux, al cărui text se găseşte la Fr. Hultsch, *Metrologicorum Scriptorum Reliq.*, p. 294, apud M. Soutzo, *op. cit.*, p. 514.

[6] M. Soutzo, *op cit.*, p. 548.

[7] Pentru mina atică de 112 drahme monetare vezi M. Lang, *op. cit.*, p. 19.

[8] O eroare metodologică des întîlnită în literatura metrologică este de a socoti mina ca unitate ponderală şi nu ca subdiviziune a staterului; cf. M. Lang, *op.cit.*, p. 3.

[9] Totuşi în Propontis mai întîlnim mine uşoare, poate create în acelaşi mod ca şi mina în discuţie aici, la Byzantium, unde există un pond de o mină cu legenda BYZ M şi greutatea de 260 gr., precum şi un al doilea avînd ca simbol un delfin, aici delfinul simbolizînd Bosporus (cf. B. V. Head, *op. cit.*, p. 268) şi nu un simbol al valorii ponderale precum delfinul de pe pondurile ateniene de o mină şi cu greutatea de 228 gr. Cele două ponduri sînt descrise de E. Michon, *Pondus, DA*, IV, 1, p. 553.

[10] M. Lang. *op. cit.*, p. 19.

[11] Idem, p. 20.

al cetăţii să se supună prevederilor decretului lui Clearchos [12]. După anul 200 î. e. n. Cyzicul adoptă pentru emisiunile sale monetare etalonul monetar atic [13]. Probabil că tot acum cetatea de pe ţărmul Propontidei, legată din totdeauna prin interesele sale comerciale cu Atena, renunţînd la etalonul rodian va adopta sistemul ponderal atic şi pentru mina comercială, care probabil va avea ca stater nu stalerul atic comercial ci o subdiviziune a acestuia mina atică comercială.

Astfel, pentru explicarea folosirii la Cyzic a unui etalon ponderal derivat din sistemul de greutăţi atic am constata în primul caz o subordonare politică a cetăţii în vremea Ligii delio-atice iar, în al doilea rînd, o strînsă corelaţie între moneda bătută în etalon atic şi mina comercială folosită pe piaţa cetăţii. Cum, şi în epoca elenistică, instabilitatea preţurilor datorită fluctuaţiei ratei metalelor monetizabile aur, argint, bronz [14] se manifestă metrologic prin creşterea sau scăderea unităţii ponderale cu un anumit număr de drahme, astfel încît în unele situaţii raportul dintre valoarea ponderală şi puterea de cumpărare a monetei să rămînă neschimbat, credem că pentru cazul în care acest pond va fi fost o creaţie a epocii elenistice putem considera că atît la Atena mina de 112 drahme monetare atice cît şi la Cyzic staterul de 112 drahme monetare atice vor fi fost folosite pe pieţele cetăţilor cam la aceeaşi vreme; probabil după anul 200 î. e. n., anul adoptării de Cyzic a etalonului monetar atic, în sec. II î. e. n.

Noi credem că nu este necesar să considerăm că această mină comercială neobişnuit de uşoară, ar reflecta pe plan economic vremuri grele pentru Cyzic. De fapt, folosirea unei mine uşoare, cu echivalent imediat într-un etalon de referinţă aproape universal acceptat dovedeşte că la Cyzic, dintotdeauna important port şi centru comercial în care se concentra negoţul cu Pontul, se simţea nevoia folosirii unui etalon cît mai sensibil pentru măsurarea valorilor.

Fără a mai aminti aici nenumăratele dovezi arheologice, epigrafice şi numismatice [15] ce surprind legăturile de veacuri ale cetăţilor dobrogene

---

[12] Vezi E. S. G. Robinson, *The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies*, *Hesperia*, Suppl. VIII, 1949, p. 324—340; G. Woodhead, *Reflections on the Use of the Literary and Epigraphical Evidence for the History of the Athenian Empire*, *Vestigia*, 17, 1973, p. 345 şi urm.

[13] B. V. Head, *op. cit.*, p. 527.

[14] Th. Reinach, *De la valeur proportionelle de l'or et de l'argent dans l'antiquite grecque*, *Revue numismatique*, 1893, p. 26, 141—146; B. V. Head, *op. cit.*, p. XLII şi urm.; C. M. Kraag, *Aenus, Greek Coins*, p. 332; D. Lewis, *New Evidence for the Gold-Silver Ratio*, *Essays in Greek Coinage presented to Stanley Robinson*, Oxford, 1967, p. 105—110.

[15] V. Pârvan, *Histria* VIII, *ARMSI*, III, t. 1, 1923, p. 26—29; Em. Popescu, *Consideraţii asupra educaţiei tineretului la Histria în legătură cu trei inscripţii inedite*, *SCIV*, 7, 3—4, 1956, p 345 şi p. 347—348, inscripţii amintind de un tînăr histrian mort la Cyzic prin sec. III î.e.n. şi de un medic cyzician Diocles, fiul lui Artemidoros, ce s-a îngrijit de sănătatea publică la Histria, a cărui decret onorific datează din prima jumătate a secolului II î.e.n.; S. Dimitriu, *O monedă divizionară din Cyzic la Histria*, *SCIV*, 8, 1—4, 1957, p. 103—111; Em. Condurachi, *Les statères de Cyzique et les routes commerciales du Hellespont au Danube*, *Eirene* I, 1960, p. 61—67; M. Laloux, *La circulation des monnaies d'electrum de Cyzic*, *RBN*, vol. 117 (1972) p. 31—69; S.A. Bulatovich, *Klad kizinov iz Orlovki*, *VDI*, 2, 1970, p. 73—86; O. Iliescu, *Caiet selectiv*, 23—24, 1971, p. 11—12, monedă de bronz din Cyzic, sec. III.e.n. găsită la Constanaţa; vezi şi B. Mitrea, *Decovertes de monaies antiques et bizantines dans la Republique Socialiste de Roumanie*, XVI, *Dacia*, N.S., XVII, 1975, p. 405, nr. 7, Constanţa.

cu Cyzicul, vom încerca să arătăm că, deşi pondurile sînt îndeobşte descoperite în imediata apropiere a cetăţii emitente, nu sînt de neacceptat aici informaţiile privind descoperirea greutăţii cyziciene pe pămîntul dintre Dunăre şi Mare, deşi nu trebuie să excludem şi ipoteza foarte plauzibilă a aducerii ei din Orient de către T. T. Burada.

O situaţie, credem noi, semnificativă în acest sens întîlnim la Tomis. În bogatul material metrologic provenind din descoperirile tomitane se află şi un pond din Heracleea Pontică [16] precum şi trei ponduri care pot fi atribuite cu toată certitudinea Histriei, în acest caz ne mai existînd îndoiala locului lor de găsire [17].

Considerăm, indiferent de problema stabilirii locului de descoperire, că prezentarea acestei piese este binevenită pentru mai buna cunoaştere a etaloanelor folosite la Cyzic cetate a cărei economie este strîns legată de comerţul pontic, cu atît mai mult cu cît descoperirile de ponduri cyziciene sînt foarte rare, din cetatea de pe ţărmurile Propontidei provenind mai ales ponduri monetare [18].

UN POIDS DE CYZIQUE DANS LES COLLECTIONS DU MUSÉE D'HISTOIRE DE LA MOLDAVIE DE JASSY

Résumé

On présente un poids de Cyzique, provenu probablement de Dobroudja ou même de l'Orient l'endroit où il fut découvert étaint incertain.

Le poids est de forme carrée, en plomb fondu, ayant les côtés horizontaux de 5,70 cm et 5,50 cm., et les côtés verticaux de 5,60 cm. et 5,50 cm. Son épaisseur est de 5—6 mm et son poids actuel, de 232,15 gr.

Sur l'avers, avec des lettres en relief, apparait l'inscription κυζικ, au dessous de laquelle on trouve le thon — sceau de la cité Cyzique — et sous celui-ci un trident dirigé vers la gauche, qui peut étre consideré le symbole du magistrat chargé avec l'emission du poids de la cité, ou le symbole de la valeur pondérale. Plus bas on lit μνᾶ. La légende κυζικ(ηνα) μνᾶ, ainsi que le thon — sceau de la cité de Propontide — permettent l'attribution certaine du poids, à Cyzique. Si l'on considère l'état de conservation exceptionelle de la pièce et par conséquent les pertes minimes de son poids, il résulte que la mine n'ayant que 232,15 gr est particulièrement légère, par comparaison aux poids, qui appartiennent aux systèmes métrologiques connus dans l'antiquité grecque.

Par sa pesanteur réduite, le poids pourrait être attribué au système pondéral de Cilicie, mais, étant donné que celui-ci fut peu usité en dehors des côtes de la Cilicie et de la Syrie, et comme jusqu'a présent on ne connait pas une mine commerciale qui apparttienne à cet étalon,

[16] E. Borman, *Antike Bleigewichte aus der Dobrudscha, Archäologisch epigraphische Mittheilungen*, XIV, 1891, p. 3.

[17] Pentru reatribuirea a două ponduri găsite la Tomis Histriei vezi C. Preda, *Contributions à l'etude du systeme pondéral d'Histria, Dacia*, N.S. II, 1958, p. 457 ; pentru cel de al treilea pond, considerat a fi fost tomitan şi contramarcat de Histria cf. L. Ruzicka, *Inedita aus Moesia Inferior, Numismatische Zeitschrift*, 50, 1917, p. 78, nr. 11, dar de fapt histrian şi contramarcat la Tomis la cumpăna dintre secolele II—III e.n. ; vezi R. Ocheşeanu, *Un poids de Tomi de l'epoque de l'empereur Septime Severe, Revue belge de numismatique et de sigilographie*, CXXI, 1975, p. 82 nota 4.

[18] Tot din Cyzic mai provine o mină publicată în *Arch.Zeit.*, 1884, p. 148, *non vidimus*, şi cîteva ponduri monetare de bronz, cf. E. Michon, *op. cit.*, p. 554. Ca simboluri sînt prezentate pe mina comercială, pe tristater şi pe un stater torţa, iar pe un dublu stater delfinul.

on pourrait encadrer cette pièce dans la système pondèral sus-mentionné. Il est donc probable que cette mine commerciale de Cyzique ait ses origines dans la mine attique de 112 drachmes monetaires (488,32 gr.), qui aurait pu être adoptée par Cyzique comme unité pondérale à valeur de statèrc.

Prenant comme point de départ cette hypothèse, on pourait cssayer avec plus de chance, chercher l'époque où cct étalon pondéral si léger et pas encore connu du monde grec, aurait été usité en Cyzique.

Les études métrologiqucs on réussi à préciser que la mine attique de 112 drachmes monétaires a constitué le système pondéral légal à Athènes, d'abord dans la dernière étape de la guerre péloponnésienne, quand le poids de la mine commerciale augmente graduellement de 105 à 150 drachmes monétaires, et ensuite à l'époque hellénistique, en tout cas avant la fin du II-è siècle a.n.è., quand un décret athénien légifère le remplacement de la mine de 138 drachmes par la mine de 150 drachmes monétaires.

La première utilisation de la mine de 112 drachmes monétaires à Athènes correspond, sur le plan politique, à la Ligue de Délos, alors que Cyzique, elle aussi membre de la première Ligue maritime, est obligée, en ce qui concerne l'établissement de l'étalon pondéral de la cité, à se soumettre aux spécification du décret de Cléarchos. Après l'an 200 e.n.è., le Cyzique adopte pour ses émissions monétaires, l'étalon monétaire attique. Il est probable qu'a la même époque la cité du littoral de Propontide, liée depuis toujours, par ses interêts commerciaux, à Athènes, renonçant à l'étalon de Rhodes, adoptera le système pondéral attique pour la mine commerciale aussi qui probablement aura comme statère non pas le statère attique commercial, mais une sousdivision de celui-là — la mine attique commerciale.

Ainsi, pour expliquer l'utilisation à Cyzique d'un étalon pondéral dérivé du système pondéral attique, ou constate au premier abord une subordination politique de la cité au temps de la Ligue délioattique, et, en second lieu, une étroite corrélation entre la monnaie battue en étalon attique et la mine commercialc utilisée sur le marché de la cité. Or, comme à l'epoque hellénistique aussi, l'instabilité des prix due à la fluctuation du taux des métaux monétisables, or, argent, bronze, se manifeste au point de vue métrologique, par la hausse ou la baisse pondérale avec un certain nombre de drachmes, ainsi que dans certaines situations le rapport entre la valeur pondérale et le pouvoir d'achat de la monnaie reste invariable, nous croyons que, pour le cas où le poids fut und création de l'epoque hellenistique, on peut considérer qu'à Athènes la mine de 112 drachmes monétaires attiques, autant qu'à Cyzique le statère de 112 drachmes monétaires attiques, auraient été utilisés sur les marches de ces cités aproximativement en même temps : probablement après l'an 200 a.n.è., l'an de l'adoption par Cyzique de l'étalon monétaire attique, au II-e siècle a.n.è.

Nous croyons qu'il n'est pas nécessaire de considerer que cette mine commerciale d'une légéreté inaccoutumée, refléterait sur le plan économique, des temps difficiles pour Cyzique. D'ailleurs, l'utilisation d'une mine légère, avec un équivalent immédiat dans un étalon de référence presque universellement accepté, démontre qu'à Cyzique, port et centre commerciale important depuis toujours, et où se concentrait de commerce avec le Pont, on sentait la nécessite de l'utilisation d'un étalon très sensible, pour le mesurage des valeurs.

Sans mentionner ici les innombrables témoignages archéologiques, épigraphiques et numismatiques qui attestent les relations depuis des siècles entre les cités de Dobroudja et le Cyzique, nous allons essayer de démontrer que, toutefois que les poids soient habituellement découverts dans l'immédiate proximité de la cité émettrice, il n'est pas à contester ici les informations concernant la découverte du poids cyzicien sur le territoire d'entre le Danube et la Mer bien qu'on ne doit pas exclure l'hypothèse très plausible de son acquisition dans l'Orient, par T. T. Burada.

Une situation significative en ce sens à notre avis, nous la rencontrons à Tomi. Dans le riche matérial métrologique provenant des découvertes de Tomi, il y a aussi un poids de Heracléea Pontica, ainsi que trois poids, qu'on pourrait attribuer avec certitude à Istros, ce cas ne présentant pas de doute sur le lieu de la découverte.

Nous considérons donc, sans tenir compte du problème de la détermination du lieu de la découverte,que la présentation de cette pièce est arrivée à propos pour la meilleure connaissance des étalons usités à Cyzique, cité dont l'économie est étroitement liée au commerce pontique, d'autant plus que les découvertes de poids cyziciens sont très rares, la cité du littoral de la Propontide fournissant surtout des poids monétaires.